

Állam és ethnosz a IX–X. századi magyar történelemben

Szabados György

MTA – HIM – SZTE – MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport

Régtől fogva többféle szervező erő fog össze embercsoportokat, úgy, hogy azon erők nem kizárják, hanem kiegészítik egymást (például egy-egy családhoz, városhoz, néphez, államhoz, vallási közösséghez való tartozás). A korai múltban a leginkább vizsgált, ám a forrásadottság szeszélye miatt legkönnyebben összetéveszthető két közösségi forma az állam és az ethnosz. Másként: nem mindegy, hogy egy csoportjelölő kifejezés egy meghatározott területen élő és tartós főhatalom által igazgatott lakosságra, vagy egy közös jelrendszert alkalmazó eredet- és hagyományközösségre vonatkozik.

Az állam formálta-e lakosságát ethnoszá? Vagy az ethnikus összetartozás az államalakulások motorja? Létezik-e olyan képlet, amely minden régmúltbeli esetet egyetlen jó sémába tud foglalni? Szerényebben kérdezve: mindenkor meg tudjuk-e ragadni e két közösségszervező erő egymásra gyakorolt hatását?

Az előadó a magyar példa erejéig keres és kínál válaszokat elsősorban az írott kútfők alapján. A magyar – egyedülálló módon – az a máig fennmaradt jelenség, amelynek ethnogenezise és első főhatalmi megszerveződése jórészt a steppei kultúrkörben zajlott le; ezzel az örökséggel integrálódott a középkori Nyugat-Európa szellemi és politikai közösségébe.

A magyarok a IX. század első felétől különíthetők el egyértelműen a történelem írott lapjain. A IX. századi magyarság esetében mindkét közösségszervező erővel – önálló ethnikai képlet és saját államiság – számolnunk kell: ezek közül az ethnosz korábban keletkezett, mint a még Etelközben 850 körül alapított steppe-állam. Az „állami” és „ethnikus” fogalompár tükrében újszerűen értékelhető a IX. század végi magyar szállásváltás. Álmos népének már meglévő ethnikum-minősége nem zárja ki a magyar ethnogenezis IX–X. századi Kárpát-medencei szakaszát, amelynek során az avar kort túlélő „avar” (és részben előmagyar?) köznép immár „magyar” jelölő alatt értendő; előbb a gyorsan berendezkedő államiság, később a népi szinten végbement összeolvadás révén. Mindez az újabb tudomány azon meglátását támasztja alá, hogy a magyar ethnogenezist többirányú, vagyis nem csak időbeli, hanem részben térbeli folyamatnak is kell tekintenünk, és ez nem modellezhető egyetlen vonallal, amely a teoretikus ősnéptől vezet a Kárpát-medencei végállomásig. E többirányú jelenséget beágazások, avagy nyereségek (kabarok, „avar” köznép), valamint leágazások, avagy veszteségek (a „szavárd” és

a „baskíriai” magyarok) egyaránt jellemzik. Állami szervezettség csupán az Etelközben, majd Kárpát-medencében honos magyar tömbről állítható biztosan. Az Álmától Szent Istvánig fennállt Magyar Nagyfejedelemség fő életője a monarchikus-dinasztikus erő és tekintély volt; ezen belül kell keresnünk az állam és az ethnosz megjelenését és meghatározni – már ahol lehet – e kétféle közösség-szervező erő egymáshoz mérhető viszonyát.